

بررسی مفهوم عبادت از دیدگاه شهید صدر (ره)

سکینه نعیمائی^۱

چکیده

ارائه مفهومی جامع و کاربردی و جدید درباره واژه های دینی با توجه به پیشرفت علم و نیازهای بشر ضروری می باشد، تا مخاطبان دین را لازمه زندگی خود و جامعه بدانند و آن را امری فردی تلقی نکنند. یکی از آن واژه های دینی که نیازمند مفهومی جدید می باشد، کلمه عبادت است. عبادت از مهم ترین شؤون زندگی انسان است زیرا ارتباط با خداوند متعال شخصیت انسان را متعالی می کند. واژه عبادت از دیدگاه علماء علم کلام وفقه و اخلاق تعاریف مختص به خود را دارد اما شهید صدر (ره) معنایی متفاوت و جامع نسبت به سایرین از واژه عبادت ارائه می دهد. هدف از انجام این پژوهش تبیین نگرش شهید صدر (ره) از واژه عبادت و ارائه مفهومی کاربردی و گسترش بینش مخاطب براساس دیدگاه شهید صدر برای واژه عبادت می باشد. این پژوهش به روش توصیفی - تحلیلی انجام شده است. بر مبنای دیدگاه ایشان عبادت صرفاً انجام دادن واجبات و مستحبات نیست بلکه هرآن چیزی را که انسان مسئولانه با توجه به الگوی آرمانی انجام دهد، عبادت نام دارد و اعمال عبادی راهی برای تقویت احساس مسئولیت درونی هستند.

واژگان کلیدی: عبادت، شهید صدر (ره)، الگوی آرمانی، مسئولیت درونی

^۱. پایه پنجم، سطح دو، مدرسه علمیه فاطمیه (س)

مقدمه

دیدگاه های متفاوت یا تک بعدی ارائه شده ازواژه های دینی سبب ایجاد نگرش های گوناگون مردم به دین می شود . این نگرش ها شامل فردی یا اجتماعی بودن ، تک بعدی یا همه جانبه بودن است . مفهوم عبادت از دیدگاه فقهی ، کلامی و عرفانی ،...نگرش محسوسی به انسان می دهد که بر اعمال عبادی او تأثیرگذار است ، با توجه به گستره مفهوم عبادت ، شهید صدر علاوه بر مفهوم رایج (پرستش و بندگی) عبادت را صرفاً اعمال واجب و مستحب نمی داند آن گونه که علم فقه مفهوم عبادت را بیان می کند بلکه دیدگاه والاتری به این واژه دارد به این معنا که عبادت فعالانه و مسئولانه باشد و برای انسان در هر برهه ای که زندگی می کند برای اطرافیان و اتفاقات پیرامون خود تحرک ایجاد کند نه سکون ، به عبارت دیگر آن دیدگاه را در عرصه زندگی به عمل تبدیل کند.

در عصر کنونی که فرقه های نوظهور طبق تمایلات و سهل انگاری خود ، عبادت را تشریح می نمایند سبب فریب برخی از افراد جامعه نسبت به امر عبادت شده اند . در ظاهر اشتراکاتی با مذهب شیعه دارد اما در مصادیق آن خدعه های زیادی است لذا ضروری است که اصل مفهوم عبادت از دیدگاه علماء تبیین شود تا دیدگاه جامعه نسبت به عبادت ارتقاء یابد و بستر زمینه های فرقه های نوظهور فراهم نگردد . از این رو در مقاله ای با عنوان « عبادت از دیدگاه فخر رازی و علامه طباطبایی » پژوهشگر با بررسی کلام این دو محقق - که در علوم عقلی و نقلی سرآمد عصر خود بوده اند - زمینه مناسبی را برای فهم و داور ی اتهام دهندگان به انجام دهندگان برخی رفتار ها و مناسک دینی ایجاد کرده اند چرا که آن رفتار های دینی را مصداق عبادت می دانند. نوری ، ابراهیم ؛ نیک پناه ، منصور ؛ عبادت از دیدگاه فخر رازی و علامه طباطبایی ، فصلنامه دانشگاه قم ، شماره دوم ، بی تا . در این مقاله اگرچه به حقیقت عبادت پرداخته شده است اما تنها برای رفع شبهه برای عده ای خاص بوده است . پژوهش دیگری درباره مفهوم عبادت با عنوان « باطن و حقیقت عبادت از منظر ابن سینا و ملاصدرا » انجام شده است که نگارنده به حقیقت عبادت از دیدگاه ابن سینا و ملاصدرا پرداخته سپس با تکیه بر مبانی سینوی و صدرائی جایگاه عبادت حقیقی در نظام فلسفی این دو فیلسوف را تبیین کرده است . سعیدتهرانی ، زهرا ؛ صادق زاده ، قمصری ، فاطمه ؛ « باطن و حقیقت عبادت از منظر ابن سینا و ملاصدرا » ، فصلنامه علمی حکمت سینوی ، شماره ۶۴ ، سال ۱۳۹۹ . این مقاله اگرچه اصل مفهوم عبادت را از دیدگاه علماء مشهور بیان می کند و هدف ارتقاء دیدگاه جامعه نسبت به عبادت را تأمین می کند اما کافی نیست زیرا صرفاً از یک بعد و آن هم بعد فلسفی پرداخته است .

از این جهت به دنبال مطمحنی مستوفی برای عبادت محقق این مقاله را نوشته است . ابتدا برای آشنایی مخاطبان با زندگی محمدباقر صدر پیرامون شخصیت علمی و اخلاقی ایشان توضیحاتی داده شده است و دیدگاه ایشان در دو مقوله مهم مرجعیت و انقلاب اسلامی ایران نیز بیان شده است . با توجه به موضوع مقاله لازم بوده است که در قسمت مفهوم شناسی مفهوم لغوی و اصطلاحی عبادت ، الگو ، آرمان بیان شود و چون مسئله حقیقی این گفتار عبادت از دیدگاه محمدباقر صدر بوده است ، ضرورت می نمود تا مفهوم کلمه الگو و عبادت از دیدگاه ایشان نیز روشن شود . در قسمت بعد سه رکن مهم که در تعریف ایشان وجود داشت ، از دیدگاه محقق گزینش شده سپس به طور جداگانه به تفصیل هر کدام از ارکان پرداخت و در پایان در قسمت نتیجه گیری مهم ترین یافته ها با تأکید بر اهمیت آن ها در درک فعلی ما از موضوع عبادت تشریح شده است .

۱. مفهوم شناسی

۱-۱. عبادت

عبادت از ریشه «عَبَدَ» وبه معنای خضوع ، اطاعت خاشعانه و نهایت خضوع است.^۱ از این ریشه دو مصدر عبودیت و عبادت مشتق شده است. ابوعلی فارسی می فرماید: «العبادة هي غاية الخضوع والتذلل».^۲ همچنین عبادت در لغت به معنای پرستش کردن ، بندگی کردن ، طاعت و نهایت تعظیم برای خدای متعال است.^۳

در اصطلاح بستگی دارد که در کدام شاخه از تعالیم اسلامی بیان شود زیرا تعالیم اسلامی را به سه بخش اعتقادات ، تکلیف های عملی و اخلاقیات تقسیم کرده اند.^۴

مفهوم عبادت در اصول دین یا اعتقادات ذیل بحث توحید عملی با عنوان توحید در عبودیت بررسی می شود. در این شاخه از تعالیم اسلامی پرستش و بندگی معنای رایج عبادت ذکر شده است. برای نمونه :امام خمینی (س) عبادت را به معنای ستایش کسی که به عنوان خداست ، خواه خدای بزرگ یا کوچک ، بیان کرده اند.^۵ عبادت در تکلیف های عملی به معنای جلب منفعت و دفع ضرر اخروی می باشد و انجام دادن آن درده موضوع طهارت ، صلاة ، خمس ، زکات ، صوم ، اعتکاف ، حج ، جهاد امر به معروف و نهی از منکر آداب خاصی دارد و رفتاری دینی محسوب می شود.^۶ در اصطلاح اخلاقی عبادت به معنای بندگی^۷ و بالاترین مرتبه خضوع و تذلل است.^۸ همچنین در روایات برای عبادت مصادیقی آمده است مانند: «إِنَّ مِنَ الْعِبَادَةِ لَيْنَ الْكَلَامِ وَإِفْشَاءَ السَّلَامِ»^۹ یا پیامبر (ص) فرمودند: «لَا تَزَالُ مُصَلِّياً قَانِتاً مَا ذَكَرْتَ اللَّهَ ، قَانِماً وَقَاعِداً أَوْ فِي سَوْكٍ أَوْ فِي نَادِيكَ أَوْ حَيْثُمَا كُنْتَ».^{۱۰}

همان طور که در علم کلام بیان شده است ، عبادت به معنای پرستش است. زمانی که موجودی پرستش می شود یعنی اطاعت محض از او می کند ، او امر و نواهی او را می پذیرد به عبارت دیگر تکلیف های عملی که بر او گزارده را انجام می دهد و او را بندگی می کند. این ارتباط بین مفهوم عبادت در کلام و فقه است. تعاریفی که از عبادت در اصطلاح وجود دارد متعلق به یک شاخه از آموزه های اسلامی است و از جامعیت برخوردار نیست. اما محمدباقر صدر تعریفی از عبادت ارائه می دهند که جامع می باشد.

۱. ابن منظور، لسان العرب ، ج ۲ ، ص ۱۲۶ .

۲. طریحی ، مجمع البحرین ، ج ۲ ، ص ۱۱۵۲ .

۳. دهخدا ، لغت نامه ، ج ۱۰ ، ص ۱۵۶۸۰ .

۴. نجفی ، گفتار شیعه در اصول و فروع ، ص ۵۱ .

۵. خمینی ، کشف الأسرار ، ص ۲۹ .

۶. کوخانی زاده ، مبادی فقه ، ص ۷۱ .

۷. اصطلاح نامه اخلاق اسلامی ، ص ۱۷۰ .

۸. مدنی ، ریاض السالکین ، ج ۴ ، ص ۲۱۲ .

۹. تمیمی آمدی ، غرر الحکم ، حدیث ۳۴۲۱ ، سلام کردن به مردم وبه نر می سخن گفتن عبادت است .

۱۰. متقی هندی ، کنز العمال فی سنن الاقوال والافعال ، ج ۱ ، ص ۴۴۶ ، حدیث ۱۹۲۷ ، تا وقتی به یاد خدا باشی ، ایستاده یا نشسته ، در بازار یا در محفل صمیمی و یا هر کجا که باشی پیوسته در حال نماز و عبادت هستی .

ایشان با استناد به آیه شش سوره انشقاق می فرمایند : «پیشرفت مسئولانه انسان ها با توجه به الگوی آرمانی و آگاهی عینی در ادبیات فقهی عبادت نام دارد.»^۱

۱-۲. الگوی آرمانی

الگودر لغت به معنای سرمشق ، مقتدی است^۲ و در زبان عربی معادل واژه اسوه است^۳ . درقرآن کریم واژه اسوه سه باربه کاررفته که یک مورد آن درباره پیامبراسلام است^۴ و دومورد آن درباره حضرت ابراهیم (ع) و پیروانشان^۵ .

به نظر محمد باقر صدر هرچیزی یا هر کسی که در جایگاه فرماندهی مطاع^۶ باشد ، دستوربدهد و راه را معین کند ، الگو نام دارد وقرآن کریم و ادبیات دینی الگو را در برخی از حالت ها إله نامیده است .شهید (ره) به این آیه استناد می کنند : «أَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ»^۷ .در این آیه هوای نفس در جایگاه خدایی قرار گرفته است به عبارت دیگر هوای نفس در جایگاه الگوقرارگرفته است زیرا وقتی هوای نفس خیز بردارد وبه گونه ای طبیعی رشد کند ، تأمین و ارضای خواسته های نفس معبود ، غایت و آرمان او شده است .^۸

آرمان در لغت به معنای امید،آرزو و حسرت است^۹ . همچنین تصووراتی که برای ساختن جنبه های گوناگون زندگی مطلوب در ذهن انسان هاست، آرمان نام دارد .

با توجه به معنای لغوی دو واژه الگووآرمان ، مفهوم لغوی ترکیب الگوی آرمانی مقتدای امید یا سرمشقی برای آرزو است. پس الگوی آرمانی در اصطلاح پیشوایانی برای رسیدن انسان به غایت و هدف خود هستند . پیشوایانی که معین کننده راه و مسیرتا رسیدن به آرمان هستند.

۳. عبادت درقرآن

درقرآن ، عبادت به سه صورت تعریف شده است:

۱. آیاتی که عبادت رامنحصربه خداوند می داند به این دلیل که هیچ معبودی غیرازخداوند وجود ندارد . برای نمونه آیه « يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ »^{۱۰} .

۱. صدر ، سنت های تاریخی درقرآن کریم ، ترجمه : جلال میرآقایی ، ص ۱۶۹، متن عربی درکتاب المدرسة القرآنية ، تألیف محمدباقرصدرصفحه ۱۸۱ موجود است .

۲. دهخدا ، لغت نامه ، ج ۳ ، ص ۳۲۴۸

۳. محقق ، قاموس نوین ، ص ۸۴

۴. احزاب : ۲۱

۵. ممتحنه : ۴

۶. اطاعت شونده

۷. فرقان : ۴۳ ، آیا آن کسی را ندیده ای که هوای نفس خود را به خدایی گرفت ؟

۸. صدر ، سنت های تاریخی درقرآن کریم ، ترجمه : جلال میرآقایی ، ص ۱۳۹ ، متن عربی درکتاب المدرسة القرآنية ص ۱۱۱ موجود است .

۹. معین ، فرهنگ فارسی معین ، ج ۱ ، ص ۴۱ .

۱۰. اعراف : ۵۹ .

۲. آیاتی که عبادت را منحصر به خداوند می داند زیرا تنها او رب است . رب کسی است که زمام امور مربوط را در کف دارد و عهده دار تدبیر و تربیت اوست. برای نمونه: «وَقَالَ الْمَسِيحُ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ»^۱ یا «إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ»^۲

۳. آیاتی که انسان را دعوت می کند به پرستش کسی که امور هستی به او تفویض شده است، چه امور تکوینی مانند خلق کردن ، روزی دادن ، زنده کردن و میراندن و چه امور تشریعی مانند قانونگذاری ، شفاعت و مغفرت^۳.

باتوجه به معنای لغوی که برای عبادت ذکر شده است ، خضوع و خشوع در مقابل موجودی که رب است و خضوع و خشوعی که از اعتقاد به الوهیت او سرچشمه گرفته است ، مقصود عبادت در قرآن است .

۴. اهمیت عبادت

بی تردید ، هدف اصلی آفرینش جهان ، عبادت الهی است که انسان در پرتو آن ، به تکامل بایسته خویش دست می یابد . در قرآن کریم آمده است: «وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ»^۴ همچنین «وَأَعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ»^۵. اهمیت عبودیت از این روست ، که جز از راه عبادت ، نمی توان به خدا تقرب جست ؛ امام صادق (علیه السلام) میفرماید: «أشرف الأعمال التقرب بعبادة الله»^۶.

بنابراین باتوجه به اهمیت بیان شده عبادت در قرآن ، لازم است تا مفهوم عبادت متناسب با ادبیات معاصر بیان شود . محمدباقر صدر تعریفی از عبادت ارائه می دهند که با ادبیات جامعه معاصر تناسب دارد . بدین منظور ابتدا درباره شخصیت ایشان توضیحاتی مختصر ارائه شده است ، سپس به تبیین نظرات ایشان پرداخته شده است .

۵. زندگینامه

محمدباقر صدر فرزند سیدحیدر صدر، متولد ۱۰ اسفند ۱۳۱۳ شمسی در شهر کاظمین چشم به جهان گشود. او دارای یک برادر بزرگتر و یک خواهر کوچکتر از خود بود و در حالی که دو - سه سال طعم عشق و مهربانی پدرش را چشید از وجود او محروم شد .^۷ ایشان قبل از اینکه به تحصیل حوزوی بپردازد خواندن و نوشتن می دانست و با وجود سن کم ، ذکاوت ، نبوغ و توانایی هایش باعث تحسین اساتیدش می شد . مسیر حوزوی این مغز متفکر اسلامی در شهر نجف و از سن یازده سالگی آغاز شد . ایشان بیش از بیست ساعت در شبانه روز را به تحصیل علم می پرداخت و آن را بین مطالعه و نوشتن و تفکر تقسیم می کرد . گستره درخشش علمی او به حدی بود که حتی سرسخت ترین دشمنان او یعنی بعضی ها را هم تحت تأثیر قرار داد . راز نبوغ و اندیشه عمیق او دو چیز بود : ۱- اخلاص الهی و بی نظیر او در کسب علم و معرفت و به کار گرفتن همه این دارایی فقط در راه خدمت به اسلام و شریعت مقدس ، ۲- خود را ظرف اندیشه دیگران قرار ندادن و بررسی مسائل با واقع نگری و دقت فراوان^۸.

۱. مانده: ۷۹.

۲. انبیاء : ۹۲ .

۳. اشرفی ، عبادت در ادیان ابراهیمی ، ص ۴۴ - ۴۵ .

۴. ذاریات : ۵۶ .

۵. حجر: ۹۹ .

۶. شفیعی مازندرانی ، عبادت روح زندگی ، ص ۲۳- ۲۶ .

۷. نعمانی ، شرح صدر ، ص ۳۷ - ۴۱ .

۸. همان ، ص ۴۸ - ۸۱ .

انسان یا هم نوعش است و انسان نمی تواند در برابر چیزی که مخلوق ذهن خودش می باشد ، احساس مسئولیت کند . آرمانی که چنین الگوهایی به بشر می دهند انسان ها را را برده خویش برای رسیدن به آرمان فردگرایانه خود می کنند .

۶-۳-۲. الگوهایی برگرفته از آرمان هایی محدود

این الگو از آرزوهای فرد یا امت و چشم انداز او به آینده گرفته شده است . در این الگو گامی برای تحول ، نوآوری وجود دارد اما فقط همان تحول وابداع را الگوی مطلق خود قرار داده و وقتی به آن رسید یعنی آن تحول به واقعیت موجود تبدیل شد ، این تصور محدودی که الگو و خدای او شده ، مانعی بزرگ برای حرکت او به سوی کمال حقیقی را تشکیل می دهد . الگوهایی که برگرفته از آرمان های محدود هستند به دو شکل تعمیم داده می شوند . زمانی که فرد تصویری که از آینده دارد فقط همان تصور محدود خود به آینده را دربرگیرنده تمام ارزش انسانی خود ببیند و در راهش مبارزه کند، تعمیمی افقی است که تعمیمی نادرست می باشد زیرا این الگو به رغم ارزش بودنش جزئی از ارزش هاست و تنها بخشی از افق حرکت را بیان می کند . اگر گام هایی که در مسیر الگوی آرمانی طی می شود از جایگاه گام محدود فراتر روند و به الگوی مطلق تبدیل شود تعمیم زمانی یا عمودی است .^۱

افرادی که این نوع الگوها را برمی گزینند ، می آموزند که آرمانشان تحول و نوآوری باشد . اما آن غایت فقط دربره خاصی از زمان برای ایشان تحرک ایجاد می کند و بعداز رسیدن به هدف دچار رکود می شوند زیرا آموخته اند که هدفی محدود داشته باشند. در این الگو غایتی که وجود دارد برای فرد تحرک ایجاد می کند آن هم تحرکی که مقطعی است نه دائمی ، اما احساس مسئولیتی ایجاد نمی کند زیرا همانند الگوی آرمانی قبلی ، برگرفته از ذهن انسان می باشد .

دردو الگویی که برگرفته از آرمان محدود و پست می باشد به دلیل اینکه محصول ذهن بشر و هم نوع خویش است زیست مسئولانه را به او نمی آموزد . زیرا انسان نمی تواند در برابر چیزی که مخلوق ذهن خود است احساس مسئولیت کند . بنابراین بایستی الگوی آرمانی وجود داشته باشد که محصول تراوش ذهن انسان نباشد ، حقیقتاً وجود داشته باشد و از انسان برتر باشد و قدرت داشته باشد تا در مقام بالاتری قرار بگیرد که از انسان پرسش کند . در قسمت بعد این الگو شرح داده شده است .

۶-۳-۳. الگوی آرمانی حقیقی

الگوی حقیقی خداوند سبحان است . این الگو مخلوق انسان و محصول ذهن او نیست ، بلکه الگویی است واقعی که عینیت خارجی دارد ؛ وجودی مطلق در خارج است که از قدرت مطلق ، علم مطلق و عدالت مطلق برخوردار است . این موجود عینی خارجی ، با واقعیت عینی خود نه واقعیت ذهنی اش الگوی آرمانی است زیرا مطلق است . اسلام همواره بین وجود ذهنی و بین خداوند سبحان ، این الگوی آرمانی مطلق ، اهتمام داشته است . حتی بین اسم و مسمی تفاوت گذاشته است . مسمی همان ذات یا واقعیت است و اسلام تأکید کرده است که باید مسمی (ذات پروردگار) را پرستید نه اسم را . زیرا اسم چیزی جز وجود ذهنی و نمایی ذهنی از خداوند متعال نیست و نماهای ذهنی همیشه محدودند اما مسمی

۱. همان ، ص ۱۵۴- ۱۶۰ ، متن عربی در کتاب المدرسة القرآنیة ص ۱۶۹- ۱۷۰ موجود است .

است که مطلق است. نماهای ذهنی، نماهای ذهنی محدود و مقید باقی می مانند اما الگوی آرمانی به بقای وجود خداوند پایدار خواهد ماند.^۱

همان طور که بیان شد، مقصود از الگوی حقیقی خداوند سبحان است. پذیرش الگوی حقیقی سبب می شود فرد درمقابل آن احساس مسئولیت کند. زیرا مسئولیت حقیقی همیشه دوطرف دارد، مسئول و مقامی که پاسخ گویی در پیشگاه او انجام می شود. اگر مقامی بالاتر از فرد مسئول نباشد و فرد مسئول باور نداشته باشد که باید به مقامی برتر از خود پاسخ گو باشد، امکان ندارد به گونه ای عینی و حقیقی احساس مسئولیت کند. الگوی حقیقی محصول و مخلوق ذهن انسان نیست بلکه واقعیتی عینی، جدا و برتر از انسان است و شرط منطقی مسئولیت را فراهم می کند.^۲

افرادی که این الگو را برمی گزینند در زندگی خود به خداوند توجه می کنند و همواره خود را مسئول می دانند زیرا باور دارند که خداوند بنابه اختیاری که به ایشان داده است آن ها را موجودی مسئول خلق کرده است. در صورتی که اختیاریه انسان ها داده نمی شد، مسئول بودن انسان معنایی نداشت. با این نگرش افرادی که مسئولانه زندگی می کنند و در مسیر زندگی و انجام دادن اعمال خود همواره به خداوند سبحان توجه دارند، اعمالشان عبادت محسوب می شود.

بنابراین با توجه به تفسیر ایه شش سوره انشقاق که از منظر محمد باقر صدر و ملا صدرا و علامه طباطبایی شبیه به هم بوده است، مجموعه انسانیت در حال حرکت به سمت خداوند می باشد و در حال پیشروی هستند. در این مسیر عده ای در طول زندگی خود و انجام اعمال روزانه به خداوند سبحان توجه دارند و عده ای بی توجه به خداوند سبحان اعمال خود را انجام می دهند. توجه به خداوند سبحان زیست مسئولانه را برای انسان یادآور می شود چرا که باور دارد روزی در مقام پاسخ گویی قرار خواهد گرفت. همچنین با نظریه اینکه دامنۀ عبادت در اسلام شامل تمام زندگی و اعمال انسان می باشد؛ مادامی که به قصد خداوند انجام شود، عبادت است. پس هر نیت، گفتار و کرداری که در آن قصد خداوند باشد عبادت است.^۳ محمد باقر صدر به جای توجه به خداوند سبحان یا به قصد خداوند، عبارت «توجه به الگوی آرمانی» را در تعریف خود به کار بردند. پس پیشرفت مسئولانه انسان ها با توجه به الگوی آرمانی از منظر ایشان عبادت نام دارد.

با توجه به محتوای مقاله ممکن است دو سؤال برای خواننده پیش بیاید که محقق در صدد پاسخ گویی به آن برآمده است:

۱. بر مبنای دیدگاه محمد باقر صدر ممکن است برخی بگویند اگر فردی اعمال عبادی خود را به جا آورد اما در محل کار یا ... مسئولیت پذیر نباشد در این صورت این فرد عابد نیست، در حالی که ما عبادت را پرستش خداوند و انجام اعمال عبادی می دانیم و این دیدگاه برای بیشتر مردم جا افتاده است.

در پاسخ به این مسئله باید گفت که بستگی دارد که نگرش مخاطب به عبادت چگونه است. اگر به جا آوردن اعمال عبادی را صرفاً عبادت بداند بلکه این فرد عابد است. اما این چگونه عبادتی است که کیفیت زندگی فرد را تغییر نمی دهد. اگر به دنبال نگرشی جامع تروپویاتر درباره عبادت باشد، بایستی

۱. همان، ص ۱۶۴-۱۶۵، متن عربی در کتاب المدرسة القرآنیة ص ۱۷۶-۱۷۷ موجود است.

۲. همان، ص ۱۷۲، متن عربی در کتاب المدرسة القرآنیة ص ۱۸۵ و ۱۸۶ موجود است.

۳. اشرفی، عبادت در ادیان ابراهیمی، ص ۴۶.

دیدگاه شهید صدر را در زندگی عملی کند و به جا آوردن اعمال عبادی که نظارت بیرونی ندارد را راهی برای تقویت احساس مسئولیت درونی خود بداند .

۲ . برخی افراد اعمال عبادی را به جا نمی آورند اما از احساس مسئولیت بالایی برخوردار هستند ، براین اساس این تعریف که عبادت پیشرفت مسئولانه انسان با توجه به الگوی آرمانی است ، تعریف چندان درستی نمی باشد .

در پاسخ به این سؤال بایستی بررسی شود که منشأ این احساس مسئولیت چیست و آن چیزی است که به سادگی قابل تشخیص نیست زیرا با توجه به روان بنه ها و طرحواره هایی که در ضمیر ناخودآگاه انسان ریشه دارند ، دلایل متعددی وجود دارد که فرد کار خود را به نحو احسن انجام می دهد (برای مثال ترس از مجازات یا طرد شدن توسط دیگران ، ...) و در بیرون به شکل مسئول بودن او نمایان می شود . اگر احساس مسئولیت برخاسته از درون و با توجه به مسئول بودن در روز قیامت و توجه به الگوی حقیقی باشد این فرد عابد است.

نتیجه گیری

این مقاله با عنوان بررسی مفهوم عبادت از دیدگاه محمدباقر صدر نوشته شده است . لازم است مفاهیم دینی هماهنگ با ادبیات عصر کنونی تشریح شود تا کاربردی بودن دین اسلام به شکلی واضح و شفاف برای عموم مردم مشخص شود. عبادت غایت خلقت انسان و تنها راه تقرب به سوی خداوند است . با توجه به شخصیت علمی محمدباقر صدر ، عمق و جامعیت در تبیین مفهوم ایشان از عبادت وجود دارد . ایشان با استناد به آیه شش سوره انشقاق دیدگاه خود را درباره مفهوم عبادت شرح می دهند . به نظر محقق ، نگاه عمیق ایشان به عبادت این گونه است که ابتدا انسان و واقعیت های زندگی او را در نظر گرفته اند سپس عبادت را تعریف کردند و همین عامل سبب شده است تا عبادت از منظر ایشان تعریفی متناسب با ادبیات زندگی انسان معاصر پیدا کند و نگاه جامع ایشان به عبادت تمام جنبه های زندگی انسان را در برمی گیرد و خلاف تعریف رایج ، محدود به یک شاخه از آموزه های اسلامی نمی شود . در این مقاله با روش کتابخانه به توصیف و تحلیل مطالب پرداخته شده است . با کمک نظرایشان نگرش مخاطب نسبت به عبادت وسیع می شود زیرا این دیدگاه می آموزد که بایستی تمام کارهای روزمره خود را با توجه به الگوی آرمانی انجام داد و پرستش خداوند و انجام دادن اعمال عبادی راهی برای تقویت احساس مسئولیت درونی است . دیدگاهی که شهید صدر از عبادت بیان کرده اند می تواند راهگشای مسائل زندگی انسان شود زیرا زیست مسئولانه را به او می آموزد .

فهرست منابع

*قرآن کریم

۱. اشرفی ، عباس ، عبادت درادیان ابراهیمی ، تهران : مؤسسه انتشارات امیرکبیر، چاپ اول ، ۱۳۸۴ ه.ش.
۲. خمینی ، روح الله ، کشف الأسرار، بی جا ، بی نا ، بی تا .
۳. خمینی ، روح الله ، صحیفه امام ، تهران : مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی ، چاپ چهارم ، ۱۳۸۵ ه.ش.
۴. دهخدا ، علی اکبر، لغت نامه ، تهران : مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران ، چاپ دوم ، ۱۳۷۷ ه.ش.
۵. زیبایی نژاد ، محمدرضا ، تحلیلی بر مسائل زن و خانواده ، قم : دفتر مطالعات و تحقیقات زنان ، چاپ اپل ، ۱۳۹۳ ه.ش.
۶. شفیع مازندرانی ، محمد ، عبادت روح زندگی ، قم : انتشارات مسجد مقدس جمکران ، چاپ اول ، ۱۳۸۸ ه.ش.
۷. صدر، محمدباقر، سنت های تاریخی درقرآن کریم ، ترجمه: سید جلال میرآقای ، قم: مؤسسه نابغه آل صدر چاپ سوم ، ۱۴۰۳ ه.ش .
۸. _____ ، انسان و عبادت ، ترجمه : نرگس خسروی ، قم: مؤسسه نابغه آل صدر، چاپ دوم ، ۱۴۰۲ ه.ش.
۹. صفایی حایری ، علی ، مسئولیت و سازندگی ، قم: لیلة القدر، چاپ ششم ، ۱۳۸۸ ه.ش .
۱۰. طباطبایی ، محمد حسین ، ترجمه تفسیرالمیزان ، ترجمه: عبدالکریم نیری بروجردی ، چاپ دوم ، ۱۳۶۴ ه.ش.
۱۱. عبدالواحد بن محمد تمیمی آمدی ، شرح غررالحکم و دررالکلم ، ترجمه : محمد بن حسین آقاجمال خوانساری ، تهران : مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران ، چاپ ششم ، ۱۳۸۴ ه.ش .
۱۲. قوام شیرازی ، صدرالدین (معروف به ملاصدرا) ، ترجمه أسرارالآیات ، بی جا : مولی ، چاپ پنجم ، ۱۳۹۴ ه.ش.
۱۳. کوخانی زاده ، کریم ، مبادی فقه ، قم : آراسته ، چاپ اول ، ۱۳۸۹ ه.ش.
- ۱۴ . محقق ، مهدی ، قاموس نوین ، تهران : هدی ، چاپ اول ، ۱۳۸۶ ه.ش .
۱۵. مرکز پژوهش دائرة المعارف علوم عقلی اسلامی ، اصطلاح نامه کلام اسلامی ، قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره) ، بی تا ، ۱۳۹۵ ه.ش .

۱۶. معین ، محمد ، فرهنگ فارسی ، تهران : مؤسسه انتشارات امیرکبیر ، چاپ بیست و پنجم ، ۱۳۸۸ ه.ش.

۱۷. نجفی ، شمس الدین ، گفتار شیعه در اصول و فروع ، بی جا ، کتابخانه حضرت رسول اکرم ، مرکز فرهنگی علامه حلی ، چاپ بیستم ، ۱۳۷۱ ه.ش.

۱۸. نعمانی ، محمدرضا ، شرح صدر ، ترجمه: اسماء خواجه زاده ، قم : مؤسسه نابغه آل صدر ، چاپ اول ، ۱۴۰۲ ه.ش.

۱۹. واحد اصطلاح نامه علوم اسلامی ، اصطلاح نامه اخلاق اسلامی ، قم : مؤسسه بوستان کتاب ، چاپ دوم ، ۱۳۸۷ ه.ش.

منابع عربی

۲۰. ابوالقاسم حسین بن محمد بن مفضل (راغب اصفهانی) ، مفردات ، دمشق : دار القلم ، ۱۴۱۶ ه.ق .

۲۱. ابراهیم شیرازی ، صدرالدین ، أسرار الآیات ، تهران : انجمن اسلامی حکمت و فلسفه ایران ، بی تا ، ۱۳۶۰ ه.ش .

۲۲ . ابن منظور ، محمد بن مکرم ، لسان العرب ، لبنان : چاپ اول ، ۱۴۱۳ ه.ق.

۲۳. درویش ، محیی الدین ، اعراب قرآن ، دمشق ، دار القلم : دار الیمامة ، بی تا ، ۱۴۱۴ ه.ق.

۲۴. صدر ، محمدباقر ، المدرسة القرآنیة ، بی جا: دار الکتاب الإسلامی ، ۱۴۳۴ ه.ق.

۲۵. صدر ، محمدباقر ، الفتاوی الواضحه ، بی جا : دارالتعارف المطبوعات ، طبعة ، ۱۴۰۳ ه.ق.

۲۶. طباطبایی ، محمدحسین ، المیزان فی تفسیر القرآن ، قم : جماعة المدرّسين فی الحوزة العلمية ، بی تا .

۲۷. طریحی ، فخرالدین بن محمد ، مجمع البحرین ومطلع النیرین ، قم : بنیاد بعثت ، چاپ اول ، ۱۴۱۵ ه.ق.

۲۸. متقی هندی ، علی بن حسام الدین ، کنز العمال فی سنن الاقوال والافعال ، لبنان : الرساله ، ۱۴۰۹ ه.ق .

۲۹. مدنی الشیرازی ، علی خان ، ریاض السالکین فی شرح صحیفة سیّد الساجدین (ع) ، قم : مؤسسة النشر الإسلامی التابعة لجماعة المدرّسين بقم المشرفه ، بی تا .